

Erik Hagoort - Vrije geletterdheid

Wie ploegt, keert bij de rand van de akker aangekomen om en vervolgt meteen zijn gang naast de reeds getrokken vore, maar dan in tegengestelde richting. Je gaat niet eerst helemaal terug naar waar je was begonnen, om pas daarvandaan in dezelfde richting als de vorige vore de nieuwe vore te trekken. Zo is het ook logisch en wel zo makkelijk, vonden de oude Grieken, om bij het schrijven aan het einde van een regel om te keren en op de volgende regel de andere kant op te schrijven, in plaats van steeds opnieuw aan één kant te beginnen om in één en dezelfde richting te blijven schrijven.

Ooit schreven en lazen de oude Grieken op 'ossekerelingse wijze'.

Met deze mooie verdichting vertaalde Ida Gerhardt de term die de Grieken gebruikten, boustrofedon, dat 'kerend op de wijze van een os' betekent. Zo werd er geschreven en gelezen: ossekerelingsgewijs. Het klinkt moeizaam en zwaar, langzaam ploegend schrijven en lezen, maar de logica ervan is helder.

Was men van links naar rechts begonnen met schrijven, dan vervolgde men het schrijven op de regel eronder van rechts naar links. Eenmaal aan de linker kantlijn aangekomen, keerde men de schrijfrichting weer om en schreef men de volgende regel van links naar rechts. Zo hoefde men de vore van het schrijven niet te onderbreken. En voor de lezer was het ook handig want die hoefde geen sprong met zijn ogen te maken naar de andere kantlijn, met het risico bij de verkeerde regel uit te komen. Schrijven deden de Grieken in een schrijfvlak zonder lijntjes, een open veld dat verschillende benaderingen van schrijven en van lezen mogelijk maakte. Schrijven zoals je de aarde ploegt, schrijven als het trekken van een vore. De schrijver trok een lijn van betekenis en nodigde de lezer uit die lijn te volgen. In welke richting of van welke kant maakte niet uit. Je kon er verschillende kanten mee op.

Het bustrofedonische schrift is in onbruik geraakt. Op die manier ,evagpo ekjilegomno nee sno nav netseem ed roov un tkjil nezel ne nevjirhcs

ook al is het met enige oefening best te doen. Tenminste, zolang je niet óók de letters omkeert want dan wordt het pas echt lastig, althans voor de lectici onder ons.

Voor Katja Mater, zelf fiks dyslectisch, is het geen moeite verschillende kanten op te schrijven en te lezen en daarbij ook de letters om te draaien. Het is voor haar gewoonweg een van de manieren om tekst te benaderen en ermee te werken. "Woorden

kunnen voor mij omdraaien zonder dat het veel verschil maakt", vertelt zij me in een gesprek over haar recente twee filmwerken, "ik kan zowel ondersteboven lezen als omgekeerd. Van links naar rechts en van rechts naar links. Ik vind mijn eigen logica van lezen uit. Woorden zijn voor mij vormen die vanuit verschillende invalshoeken binnen kunnen komen. Voorkant, achterkant, vanuit een hoek. Schrijven staat voor mij gelijk aan het maken van een beeld, het creëren van een voorstelling, met behulp van letters."

Angst voor schrijven en voor lezen heeft Mater niet, als ze de letters en de woorden en de zinnen maar op haar eigen manier kan benaderen: van verschillende kanten, vanuit verschillende invalshoeken en in verschillende richtingen. Met haar twee recente filmwerken nodigt Mater ons uit om met haar niet bij één kant van schrijven en lezen en kijken te blijven: *Dear Sides*, dat in het najaar van 2019 te zien was bij P////AKT, en *Dare Not - Read On*, dat in de zomer van 2019 te zien was in de Chapelle de la Trinité in Cléquerec in Bretagne.

De film wordt geprojecteerd op een verticaal scherm dat vrij in de ruimte hangt, zodat hij van beide kanten kan worden bekeken. Met Maters procédé zijn de films tot stand gekomen door meerdere opnames over elkaar te laten vallen. In de *Density Drawings* onderzocht zij het sculpturale. Nu concentreert Mater zich op het platte vlak, het schrijfvlak, dat in het werk van twee kanten kan worden bekeken en gelezen.

We zien hoe haar hand met een penseel traag letters schildert over een meest rondvormig geschilderd schrijfvlak. Steeds vormt zij met enkele woorden korte uitspraken die verwijzen naar benaderingen van het schrijven en het lezen. Door vervolgens letters weg te schilderen of toe te voegen, woorden te verkorten of te verlengen, veranderen de betekenissen, soms worden de woorden omgeklapt, afhankelijk van de zichtzijde. Doordat het proces ook van de andere kant van het scherm te volgen is, wisselen de uitspraken om en om. Pietje precies hoeft het niet; met gemak blijkt je een q aan te nemen voor een p, een b te lezen als een d en een I als een N. Met enige effectieve wijzigingen in de letters klapt 'DARE Not' om tot 'Read oN'. Aan de ene kant van het scherm kan een letter anders verschijnen maar dezelfde betekenis behouden. Steeds kan dezelfde letter aan de andere kant van het scherm van betekenis veranderen zonder anders te verschijnen.

In de Chapelle de la Trinité in het Bretonse Cléquerec hing het projectiescherm van *Dare Not - Read On* niet voor niets in de ruimte bij het doksaal, een van de weinige nog overgebleven vroeg gotische doksalen. Het doksaal, ook wel jubee genoemd, is een wand die het schip van de kerk scheidt van het priesterkoor. Tot de Reformatie was

het doksaal ten noorden van de Alpen een vast onderdeel van elk kerkgebouw. Met de Reformatie werden de meeste verwijderd, niet alleen in protestantse kerken maar ook in de meeste katholieke kerken. De Contrareformatie, de katholieke reformatie, maakte een einde aan de barrière tussen schip en koor.

Doksaal resoneert met het Griekse doxa. Doxa betekent zowel verschijning als vermoeden. Het doksaal ontnam de gelovigen het directe zicht op het hoogaltaar. Het ontnam de gelovigen ook het zicht op de opvoering van de liturgie in het koor. Alleen kerkelijke dienaren hadden toegang tot het koor. Daar werd de mis opgedragen, buiten het zicht van de kerkgangers. Het mysterie verscheen in beslotenheid voor een exclusief gezelschap. Voor het gros van de gelovigen restte slechts vermoeden. Deze scheiding tussen verschijning en vermoeden viel voor een groot deel samen met de scheiding tussen geletterdheid en ongeletterdheid. Paradoxaal genoeg gaf geletterdheid toegang tot wat niet in woorden kon worden gevat.

De domeinen die door het doksaal van elkaar werden gescheiden zaten, net als de beide gezichtshelften van Janus, onlosmakelijk aan elkaar vast maar ze spiegelde elkaar niet. Aan de kant van het schip was het doksaal beschilderd met taferelen uit de bijbel en versierd met beelden van heiligen en apostelen. Het doksaal vertaalde het mysterie dat in het koor werd opgevoerd naar de andere kant. Het doksaal ontnam mensen zicht en stelde er beeld voor in de plaats. Aan de ene kant het domein van het schrift, aan de andere kant het domein van het beeld, van elkaar weggijkend.

Mater liet de bezoekers van de kapel met haar film *Dare Not - Read On* dwars door dat soort barrières heen kijken en eromheen lopen. 'DID You Wonder' klapte om in 'did You know'; 'it is no secret' veranderde in 'i sit on this'. Haast een manifest, een vriendelijk manifest: vrije toegang tot beeld en schrift, zeggenschap over schrijven en lezen, van beide kanten, naar beide kanten.

Het was goed toeven bij het werk van Mater. Zittend op het bankje aan de ene kant van het projectiescherm en dan weer een tijd lang zittend op het bankje aan de andere kant van het projectiescherm, deed het me denken aan leren schrijven op school. Vooral het begin van dat proces: wanneer letters op het punt staan om woorden te vormen maar dat nog niet hoeven te doen; wanneer woorden als het ware door zich heen laten kijken, zich laten spiegelen, vouwen en plooien; wanneer het papier waar je op schrijft zich aandient als een ruimte die zich van alle kanten laat benaderen. Een dierbare herinnering die niet nostalgisch maakt. Integendeel, kijkend naar Maters werk werd de herinnering een aanstekelijk vooruitzicht: wat er mogelijk wordt als je zo vrij met schrift

platform for contemporary art

P/////AKT

zeeburgerpad 53,
1019 AB amsterdam
www.pakt.nu
info@pakt.nu

kan omgaan. Opgewekt liep ik van P/////AKT naar huis en kon ik de gedachte van filosofe Cathérine Malabou, dat we de avondschemering van het schrijven meemaken, van me af schudden.